

УДК 343.2

<http://doi.org/10.5281/zenodo.1317452>

orcid.org/0000-0003-1173-7975

© Шинкарьов Ю.В., 2018

Ю.В. Шинкарьов

СПЕЦІАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ У РУСЬКІЙ ПРАВДІ

Анотація. В статті досліджуються положення пам'ятки українського законодавства – Руської правди щодо виокремлення у її змісті проявів субінституту спеціальних засад призначення покарання. Констатується складність їх виокремлення, у сучасному їх розумінні, у змісті Правди.

Ключові слова: Руська правда, призначення покарання, загальні засади призначення покарання, спеціальні засади призначення покарання.

Аннотация. В статье исследуются положения памятки украинского законодательства – Русской правды в отношении выделения в ее содержании субинститута специальных начал назначения наказания. Констатируется сложность их выделения, в современном их понимании, в содержании Правды.

Ключевые слова: Русская правда, назначение наказания, общие начала назначения наказания, специальные начала назначения наказания.

Abstract. The article examines the provisions of the monument of Ukrainian legislation – the n Truth about the isolation of the content of manifestations of the sub-institute of special principles for the imposition of punishment. It is stated the complexity of their isolation, in their contemporary understanding, in the content of Truth.

Key words: russkaya pravda, punishment appointment, general principles of punishment, special principles of punishment.

При дослідженні певного правового інституту чи субінституту, розвідка соціальної обумовленості його становлення, основних етапів його розвитку набуває важливого, особливого значення. Як слушно зазначається у літературі – те, з чим ми зустрічаємося у теперішньому, є наслідком того, що мало причину в минулому [5, с. 228].

Слід зазначити, що рішення нагальних проблем, пов'язаних із реформуванням чинного законодавства про кримінальну відповідальність і правової системи української держави загалом, значною мірою залежить від наукового аналізу історичного досвіду й використання його результатів у законотворчих процесах сьогодення. Тому сьогодні серед багатьох політико-правових явищ велике значення має дослідження генези злочину і покарання протягом IX–XII століть. У вітчизняній правовій літературі це питання на сьогоднішній день залишається недостатньо вивченим і мало дослідженим, а також не досить часто є предметом обговорення у наукових колах. При цьому абсолютно необхідно погодитися із А.Р. Єреган про те, що будь-яке теоретичне дослідження неможливе без узагальнення й критичного осмислення досвіду попередників,

оскільки це дає можливість визначити закономірності в оцінці того або іншого явища, а також методологічні вади, що перешкоджають адекватному розумінню процесів, що відбуваються нині у суспільстві [7, с. 55].

В сучасному кримінальному праві одним із найважливіших інститутів є інститут призначення покарання. Дослідженню цього інституту присвячена велика кількість різноманітних глибоких і змістовних досліджень. Але, на жаль, на національному науковому просторі майже відсутні ґрунтовні дослідження спеціальних засад призначення покарання.

Окремим питанням пов'язаним із дослідженням спеціальних засад призначення покарання були присвячені роботи таких науковців, як: В.С. Ворона, О.О. Дудоров, В.В. Полтавець, А.С. Попій. Але в жодному із них відсутній глибокий науковий аналіз історії розвитку вказаних засад як субінституту кримінального права.

Перш ніж констатувати наявність або відсутність спеціальних засад призначення покарання за Руською правдою, окреслимо теоретико-правовий апарат, що дозволить чітко урозуміти правову природу предмета дослідження.

Інститут кримінального покарання є одним із ключових у сучасному кримінальному праві. Як відомо, покарання є одним із основних засобів державного реагування на вчинення злочину і найбільш поширеною формою реалізації кримінальної відповідальності. Призначення ж покарання є складним процесом, що вимагає особливої уваги вчених та практиків, оскільки його здійснення вимагає найсуворішого дотримання принципів кримінального права і норм закону. При призначенні покарання, обов'язковому застосуванню підлягають загальні засади призначення покарання, що передбачені у ст. 65 чинного КК України. Дотримання цих зазначених у законі правил є гарантією справедливого і доцільного покарання [18, с. 100].

Загальні засади є такими правилами, які враховуються та застосовуються судом у невизначеній кількості випадків, тобто вони підлягають обов'язковому врахуванню при призначенні покарання за будь-який злочин і будь-якій особі [15, с. 119].

Спеціальні ж засади призначення покарання, уточнюють, доповнюють засади загальні, по-суті виступаючи додатковим, індивідуалізуючим явищем у механізмі його призначення.

В сучасній правовій літературі відсутнє чітко узгоджене поняття спеціальних засад призначення покарання. Так само не вщухають суперечки як щодо обсягу вказаного поняття, так і щодо класифікації вказаних засад. На думку провідного українського дослідника А.М. Яценка, проблемність наукового окреслення спеціальних засад призначення покарання пов'язана із загальною невизначеністю та дискутивністю формулювання поняття загальних засад призначення покарання [18, с. 147]. Відсутність загально схваленого науковою спільнотою теоретичного поняття загальних засад не може не викликати ланцюгову реакцію у виді наукових суперечок щодо поняття спеціальних засад.

Тому, в науці поняття спеціальних засад призначення покарання представлено декількома визначеннями. Наведемо декілька із них.

В.С. Ворона спеціальними засадами призначення покарання вважає правила, які регулюють призначення покарання лише у визначених кримінальним законом ситуаціях (випадках), з урахуванням специфіки суб'єкта злочину та особливостей злочинного діяння. Вони є самостійними, нормативно визначеними, обов'язковими для суду правилами, які регулюють призначення покарання щодо окремих кримінально-правових субінститутів та застосовуються лише у визначених кримінальним законом ситуаціях (випадках), з урахуванням специфіки суб'єкта злочину та особливостей злочинного діяння, і спрямовані на доповнення, конкретизацію та розвиток загальних засад призначення покарання, з метою повної реалізації принципу індивідуалізації призначеного покарання [3, с. 12]. А.В. Горностай окреслює їх як передбачені в законі про кримінальну відповідальність правила призначення покарання, обов'язкові для індивідуалізації покарання винному за урахуванням характеру вчиненого злочину [4, с. 153]. Фактично, ознакою що об'єднує зазначені визначення є те, що спеціальні засади застосовуються лише у спеціально окреслених випадках (що обумовлені або специфікою суб'єкта злочину або особливостями діяння) і призначені для збільшення індивідуалізуючої дії кримінального покарання.

Видами спеціальних засад призначення покарання В.С. Ворона визнає:

1) спеціальні засади призначення покарання особі, визнаній обмежено осудною (ч. 2 ст. 20 КК України);

2) спеціальні засади призначення покарання особі, яка вчинила злочин під час виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ч. 3 ст. 43 КК України);

3) спеціальні засади призначення покарання, узгодженого сторонами угоди (ч. 5 ст. 65 КК України);

4) спеціальні засади призначення покарання за незакінчений злочин (ч. 1, 2, 3, 4 ст. 68 КК України);

5) спеціальні засади призначення покарання за злочин, вчинений у співучасті (ч. 5 ст. 68 КК України);

6) спеціальні засади призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом (ст. 69 КК України);

7) спеціальні засади призначення покарання за наявності обставин, що пом'якшують покарання (ст. 69-1 КК України);

8) спеціальні засади призначення покарання за сукупністю злочинів (ст. 70 КК України);

9) спеціальні засади призначення покарання за сукупністю вироків (ст. 71 КК України);

10) спеціальні засади призначення покарання неповнолітньому (ст. 103 КК України) [3, с. 12].

В.В. Полтавець до спеціальних засад призначення покарання відносить: правила призначення покарання особі, яку визнано судом обмежено осудною (ч. 2 ст. 20 КК України); правила призначення покарання особі, яка вчинила злочин під час виконання спеціального завдання з попередження або розкриття

злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ч. 3 ст. 43 КК України); правила призначення покарання за незакінчений злочин і злочин, вчинений у співучасті (ст. 68 КК України), правила призначення покарання за сукупністю злочинів (ст. 70 КК України) і сукупністю вироків (ст. 71 КК України), правила призначення покарання неповнолітнім (ст. 103 КК України) [13, с. 17].

На думку О.О. Дудорова, до спеціальних засад призначення покарання можна віднести правила: призначення покарання особі, визнаній обмежено осудною (ч. 2 ст. 20 КК України); призначення покарання особі, яка вчинила злочин під час виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ч. 3 ст. 43 КК України); призначення покарання особі, яка вчинила незакінчений злочин або злочин, вчинений у співучасті (ст. 68 КК України); призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом (ст. 69 КК України); призначення покарання за наявності обставин, що пом'якшують покарання (ст. 69-1 України); призначення покарання за сукупністю злочинів і сукупністю вироків (ст.ст. 70, 71 КК України); призначення покарання неповнолітньому (ст. 103 КК України) [6, с. 122].

Окресливши певним чином (на глибокий теоретико-правовий аналіз субінституту спеціальних засад призначення покарання вказана стаття не розрахована) базис для проведення історико-правового дослідження, перейдемо до дослідження безпосередньо визначної пам'ятки українського законодавства про кримінальну відповідальність – Руської правди і визначимо місце і роль спеціальних засад призначення покарання у цьому першоджерелі.

В сучасній кримінально-правовій літературі склалася одностайна думка, і, якщо можна так сказати, «добра» традиція починати аналіз певних кримінально-правових інститутів та субінститутів у їх історичній ретроспективі саме з дослідження видатної історичної, правової і культурної пам'ятки України – Руської правди. По-суті, Руська правда виступала першим судєбником на території сучасної України і була одним із першоджерел українського законодавства про кримінальну відповідальність [17, с. 121]. При цьому слід констатувати, що прийняття цього видатного нормативно-правового акту, ознаменувало собою абсолютно новий, якісний крок у розвитку державності та права нашої країни.

До моменту появи на нормативному небосхилі Руської правди діяло на теренах сучасної України здебільшого звичаєве право. Так, норми права у скіфів захищали життя, майно, привілеї царської родини та родоплемінної знаті. У X ст. почало формуватися князівське законодавство Давньоруської держави – Київської Русі. Статути князів Володимира Великого та Ярослава Мудрого внесли важливі нововведення у фінансове, сімейне та кримінальне право тощо.

Але при цьому продовжувала існувати і система норм усного звичаєвого права, частина яких, на жаль, не зафіксована у збірниках права й літописах, що були складені ще у XI–XII ст., і тому не дійшла до нас. Деякі норми звичаєвого права збереглися у так званій Правді Ярослава – давній частині Короткої редакції Руської правди. Окремі норми цієї пам'ятки використовувалися ще у VIII–IX ст. Проте соціальне призначення Правди Ярослава, складеної після

повстання у Новгороді 1015 р., завадило включенню до неї більшості норм усного звичаєвого права, що діяли в той час [13, с. 89]. При цьому деякі автори зазначають, що Правду слід вважати результатом кодифікації звичаєвих правил поведінки. Вона стала своєрідним синтезом, компромісом звичаєво-правової традиції та реформаторських намірів київських князів [2, с. 181], що було фактично викликаним інтересами економічно домінуючих верств населення [7, с. 55].

При цьому неможна спростувати того, що Правда була найвидатнішим кодифікованим [8, с. 328] джерелом права тих часів, включивши в себе найбільш передові надбання різних галузей (а особливо кримінального) права.

В літературі зазначається, що оригіналу Правди не знайдено [11, с. 108], відомо понад 100 списків Руської правди, які прийнято поділяти на три редакції – коротку, розширену та скорочену (окремі дослідники виділяють п'ять і більше редакцій) [12, с. 92; 2, с. 181].

Списком закону в давнину вважався конкретний примірник рукопису нормативно-правового акта. Відтак список Руської правди – це конкретний примірник рукопису однієї з її редакцій. Більшості з них присвоїли певну назву за місцем їх знаходження чи прізвищем людини, що їх знайшла: Карамзінський, Троїнський, Академічний, Синодальний, Археографічний, Пушкінський та ін. [2, с. 181].

Більшість учених пов'язують початок написання Правди із правлінням великого князя Ярослава Мудрого [9], зокрема з 30-тими роками XI ст. у м. Київ. Її структура виражена у чотирьох частинах: Правда Ярослава, Правда Ярославовичів, Покон вірний, Статут мостикам.

Правда Ярослава становила 18 статей Короткої редакції, абсолютна більшість яких мали кримінально-правовий зміст. Імовірно, її укладення відбулося у 1015–1019 рр. під час боротьби між Ярославом Мудрим і його братом Святополком Окаянним за великокнязівський престол. Правда Ярославовичів містила статті 19–41 Короткої редакції та регулювала значно ширший спектр правовідносин.

Укладення Розширеної (її ще називають Просторовою) редакції «Руської правди» датується XII ст. Вона складається із двох частин – Суду Ярослава Володимира та Статуту Володимира Мономаха [2, с. 181].

Саме правління цих володарів ознаменувало собою прийняття редакцій Руської правди.

Безпосередньо, Руська правда не передбачала окремих, нормативно виокремлених засад призначення покарання. Але, при цьому у нормах Правди можна знайти певні засади регулювання діяльності із призначення покарання. В тому числі і ті, які окремі вчені відносять до спеціальних. Так, В.С. Ворона на сторінках дисертаційного дослідження, здійснюючи періодизацію розвитку нормативного регулювання спеціальних засад призначення покарання, відправною точкою їх розвитку називає саме Руську правду, зазначаючи, що у вказаному першоджерелі здійснюється фрагментарне закріплення спеціальних засад призначення покарання (встановлення їх за незакінченим злочин) [3, с. 4, 7].

Не вступаючи до дискусії що видів спеціальних засад призначення покарання у сучасному кримінальному праві, проаналізуємо ті їх види, що безумовно виділяються більшістю сучасних вчених, та чи знайшли вони своє вираження у нормах Руської правди.

1. Призначення покарання обмежено осудній особі. Такого роду спеціальної засади призначення покарання у положеннях Руської правди не виявлено. Текстуально відсутні норми, що якимось чином індивідуалізували б покарання за наявності певних психічних захворювань або відхилень. Як зазначається у літературі, питання обмеженої осудності почало розроблятися на теренах нашої країни тільки у 20 столітті. І вперше знайшло вираження в Основах кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік 1991 р. [10, с. 3]. Після чого, обмежена осудність знайшла вираження і у чинному КК України. Відповідно з цього моменту і почав обліковуватися період встановлення окремих правил призначення покарання особам, які визнані обмежено осудними.

2. Призначення покарання особі, яка вчинила злочин під час виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ч. 3 ст. 43 КК України). Такого роду спеціальної засади призначення покарання на сторінках Руської правди не виявлено. Виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації є абсолютною новелою для українського законодавства, яка з'явилася із прийняттям чинного кодексу. Ця обставина є такою що виключає злочинність діяння. Але при вчиненні певних діянь, особа підлягає кримінальній відповідальності із встановленням привілейованої кратності покарання, що може бути призначене такій особі. Безумовно, важко очікувати встановлення такого порядку на сторінках Руської правди, чого, власне, і не було.

3. Призначення покарання, узгодженого сторонами угоди (ч. 5 ст. 65 КК України). З прийняттям Правди покарання перестало втрачати приватний характер і зникла кровна помста. Вся повнота влади, в тому числі суддівської, знаходилася у княжих руках. Санкції за вчинення злочинів у Правді були абсолютно-визначеними, а отже, при цьому не виникло можливостей укладення угод між потерпілою особою і винним в ракурсі призначення покарання. Спеціальна засада призначення покарання у зв'язку із укладенням угоди, є абсолютною новелою для українського законодавця і історія існування її є нетривалою.

4. Призначення покарання за незакінчений злочин. Положень, що регулюють призначення покарання за незакінчений злочин спостерігається декілька і вони здебільшого відносяться до покарання за готування чи замах на вбивство. Так, ст. 15 Правди передбачалося: «якщо вийняв меч, але не вдарив, то гривня кун». Ст. 18 визначає, що «коли будь-хто вдарить мечем (але не вб'є), платить 3 гривні продажі, а потерпілому – гривню». Якщо хтось вдарить мечем, вийнявши його, або руків'ям, тоді сплачує 12 гривень збитків за кривду – в даному випадку покарання призначається без привілейованого підходу.

Наявність вказаної засади спостерігається і у положеннях ст. 20 «Якщо вдарить мечем не на смерть, то має заплатити 3 гривні продажі, а потерпілому – гривню за рану, як лікувальне. Коли ж уб'є на смерть, то платити віру» [16]. Як ми бачимо із змісту наведених положень, норми, що передбачають відповідальність за незакінчений злочин певним чином пересікаються. Фактично, в даному випадку мова не йде про встановлення привілейованого кратного підходу до призначення покарання за незакінчений злочин, що спостерігається в чинному КК. У нормах Правди незакінчена злочинна діяльність вже вважається закінченим злочином із окремо встановленою санкцією за його вчинення. Тому вважати це спеціальною засадою призначення покарання, у сучасному їх розумінні, доволі проблематично.

5. Призначення покарання за злочин, вчинений у співучасті. Вказана засада у положеннях правди спостерігається у разі вчинення крадіжки групою осіб. Так, ст. 32 зазначається, що «Коли краде в хліві чи в домі, то якщо буде один – платити йому 3 гривні і 30 кун, а буде злодіїв багато, то всім платити по 3 гривні і 30 кун». Чи, наприклад, ст. 33 «Коли крадуть худобу на полі, чи вівці, чи кози, чи свині (і будуть зловлені), то сплачують по 60 кун; якщо злодіїв буде багато, то кожен сплачує по 60 кун» [16]. Згідно із наведеною нормою, вчинення злочину групою осіб ніяк не впливало на остаточний розмір покарання, що призначалося, – мова йде тільки про те, що кожен із співучасників злочину повинен сплатити певну, чітко встановлену суму, яка відповідає сумі інших співучасників. Тому і вказане положення важко сприймати у якості спеціальної засади призначення покарання.

6. Призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом. Вказані правила не знайшли регламентації на сторінках Правди. Вона містить перелік злочинів з абсолютно визначеними санкціями, випадків відхилення від них у менший бік не зафіксовано.

7. Призначення покарання за наявності обставин, що пом'якшують покарання. Такої засади призначення покарання також не виявлено. Руська правда не передбачала обов'язкового кратного зменшення покарання за наявності декількох пом'якшуючих обставин.

8. Призначення покарання за сукупністю злочинів. І в даному випадку Правда не передбачала ніяких особливих правил призначення покарання за сукупністю злочинів. На сторінках першоджерела немає норм які б хоч якимось чином збільшували розмір покарання при неодноразовому вчиненні злочинів. Перші згадки про спеціально виокремлені правила призначення покарання за сукупністю злочинів з'являються декількома століттями пізніше – на сторінках Литовських Статутів [15, с. 141]

9. Призначення покарання за сукупністю вироків. Руська правда не передбачала ніяких додаткових наслідків для особи, яка вже засуджувалася за вчинення злочину. Кожний випадок притягнення особи до відповідальності, по-суті, здійснювався кожного разу як за злочин вчинений вперше.

10. Призначення покарання неповнолітньому. Руська правда не встановлювала вік, з якого наступала кримінальна відповідальність, а отже, і ніяких

привілейованих правил призначення покарання, особі, яка не досягла певного віку, не встановлено.

Таким чином, із проаналізованих спеціальних засад призначення покарання (у їх сучасному розумінні і обсязі) не можна впевнено стверджувати про те, що їх нормативна регламентація сягає такого першоджерела права, як Руська правда. Відповідно, відправну точку їх розвитку слід шукати у інших правових актах більш пізнього історичного періоду.

Але, на сторінках Правди можна знайти інші засоби індивідуалізації, які б могли відповідати ознакам сучасного субінституту спеціальних засад призначення покарання. Наприклад, мова може йти про призначення покарання певним групам осіб, чи за злочини, потерпілими від яких є певні, конкретно визначені особи.

Загальновідомо, що на сторінках досліджуваного акту спостерігається серйозна станова диференціація осіб. Покарання часто призначалася в залежності від того до якого стану відносилася особа винного. Так, ст. 37 Правди проголошувала: якщо ворами будуть холопи, чи князівські, чи боярські, чи монастирські, – їх же князь продажею не карає, оскільки вони не вільні, то подвійно має заплатити їх власник позивачу за кривду. В даному випадку ми спостерігаємо особливий підхід до призначення покарання за вчинення майнового злочину такими особами, як холопи – їх господар сплачує подвійне майнове стягнення за вчинений злочин. Так само відбувається градація і в залежності від особи потерпілого: коли вбитим буде князів муж чи княжого тіуна. Якщо вбитим буде горожанин, чи гридень, чи купець, чи боярський тіун, або мечник, або ізгой, або новгородець – то 40 гривень сплатити за нього [16]. Таким чином, спостерігається особливий підхід до призначення покарання, що конкретизує та уточнює загальні засади такої діяльності.

Окрім того, у якості спеціальної засади призначення покарання можна сприйняти встановлений порядок виплати «дикої віри», яку окремі вчені відносять до колективної юридичної відповідальності [1]. Ст. 4 зазначала, що «якщо злочинець із їхньої верві, і в ній було дано волю злочинцеві, то як співучасники мають помагати злочинцю, оплачуючи дику віру. Але сплатити їм в цілому 40 гривень, а за злочинство те самому злочинцю заплатити із 40 гривень свою частку від сплати дружини. Якщо вчинив убивство або в сварці, або на пиру, то тоді йому платити у верві, якщо оплачують злочин у складчину» [17].

В даному випадку мова йде про засади колективної відповідальності, коли за злочин, що вчинила особа, віру сплачувала уся верв, коли вона не змогла знайти злочинця чи приховувала його [1]. Але тільки за умови, якщо ця особа брала участь у виплаті дикої віри за злочини, вчинені іншими.

Таким чином, можна підсумувати, що у сучасному розумінні субінституту спеціальних засад призначення покарання, на сторінках Руської правди можна спостерігати окремі їх прояви, але в тому вираженні, що не існують і не можуть існувати нині. В Руській правді здебільшого передбачені конкретні склади злочинів із абсолютно визначеними санкціями. Тобто майже відсутні

додаткові правила (наприклад встановлення кратної зменшеності покарання) які б дозволяли говорити про їх «спеціальність» поряд із загальними засадами.

Результати проведеного дослідження свідчать про те, що неможливо стверджувати, що спеціальні засади призначення покарання як тубінститут кримінального права мали відправною точкою свого розвитку саме Руську правду. Вважається, що пошук спеціальних засад призначення покарання необхідно проводити у нормативно-правових актах більш пізнього періоду.

Література

1. Бедрій М.М, Вплив верного права на зміст «Руської правди». *Юридичний науковий електронний журнал*. URL: http://lsei.org.ua/1_2016/4.pdf;
2. Бедрій М.М. Історико-правовий огляд джерел права Київської Русі. *Молодий вчений*. 2014. № 8 (11). С. 179–184;
3. Ворона В.С. Спеціальні засади призначення покарання окремим категоріям осіб: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. / Харківський національний університет внутрішніх справ. 20 с.;
4. Горностаї А.В. Призначення покарання за замах на злочин. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки*. 2014. Вип. 4. Том 2. С. 152–155;
5. Гуменюк Ю.С. Призначення покарання за незакінчений злочин: історико-правовий досвід. *Право і суспільство*. 2012. № 2. С. 227–233;
6. Дудоров О.О. Спеціальні засади призначення покарання. *Слово Національної школи суддів України*. 2012. № 1 (1). С. 121–135;
7. Єреган А.Р. Формування системи покарань в Київській русі: аналіз основних джерел права IX–XII ст. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 4. С. 55–58;
8. Єрмак О.В. Конфіскація майна в кримінальному праві України в IX – на початку XX століть. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. №5. С. 328–330. URL: http://www.pap.in.ua/5_2014/97.pdf;
9. Єрмолаєв В.М. Правда руська Ярослава Мудрого: до витоків і традицій вітчизняного законодавства. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/pravda-ruska-yaroslava-mudrogo-do-vitokiv-i-traditsiy-vitchiznyanogo-zakonodavstva>;
10. Зайцев О.В. Обмежена осудність у кримінальному праві України: автореф. дис... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Х.: 2006. 20 с.;
11. Коваленко О. Повторність злочинів в окремих пам'ятках права, що діяли на території України в дорядянський період. *Юридичні науки* 2011. № 89. С. 107–111;
12. Пасічник М.С. Руська правда як основний законодавчий документ давньої Русі. *Квалілогія книги*. 2013. №1 (23). С. 89–98;
13. Полтавець В.В. Загальні засади призначення покарання та їх кримінально-правове значення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. Київ, 2005. 21 с.;
14. Попій А.С. Історико-правовий аналіз розвитку правової регламентації покарання за сукупністю злочинів у дореволюційний період. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Серія «Право»*. 2016. Вип. 24. С. 140–146;
15. Попій А.С. Спеціальні засади призначення покарання як передумова для його індивідуалізації. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Серія «Право»*. 2017. Вип. 27. С.119–124;
16. Правда руська. URL: <http://litopys.org.ua/oldukr2/oldukr51.htm>;
17. Шинкарьов Ю.В. Покарання як основний захід кримінально-правового характеру за руською правдою. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди «Право»*. 2011. Вип. 16. С. 119–124;
18. Яценко А.М. Застосування заходів кримінально-правового характеру: монографія. Х.: НікаНова, 2014. 388 с.